

DESCARTES'TA PSİKOLOJİ VE MATEMATİSM

Martial Gu eroult (Paris).

Türk felsefecileri Descartes'ı iyi tanirlar. İş Mecmuası müdürü B. Fındıkoğlu 1937 de¹, Descartes felsefesinin vaktiyle Fransa'da Orta  ağ skolastiğine yaptığı tesirin aynını Őimdi Türkiyede skolastiğe yapabileceğine ve bunun modern ilim düŐüncesi için çok hayırlı olacağına iŐaret ediyordu. Bu sebeple size Descartes'tan bahsedeceğim için seviniyorum. O uzun zamandan beri meŐhur bir filozoftur. Bununla beraber, bugün bile Şu soruyu ortaya atmak mümkündür: *Descartes nedir?*  teden beri yerleŐmiŐ bir tefsire göre o bir yandan matematiğe dayanarak fiziğe, öte yandan i m Őahede psikolojisine dayanarak metafiziğe yeni bir Şekil vermiŐ olan bir filozoftur. Burada bir yanılma yok mu? Aynı olan bir metodun fizikte ve metafizikteki devrimin baŐında bulunduğu, bu devrimin asıl ilham aldığı kaynağın i  müşahede psikolojisi zihniyetinden çok matematik zihniyet olduğu düŐünülemez mi? Bugün karŐınızda açmak istediğim tartiŐma konusu budur. Bu temel tartiŐmadır, zira doktrinin baştan aşağı doğru anlaŐılması bunun neticesine bağlıdır.

Descartes felsefesini, kendi üzerine düşünme, i  müşahedeyle iş gören bir çeşit psikoloji Şeklinde tasarlamak, pek g cl kle  nlenilen bir harekettir. Descartes, *Mens in se conversa* (*kendine dönen ruh*) diyor, o kadar ki doktrinin bütünü, her Şeyden önce, dikkatin gerçek görünüŐleri altında kavramaya imkân vereceği Őuur olaylarına dayanmıŐ gibi görünür. Netekim, ilk hakikat olan *Cogito* (düŐünüyorum), Őuurun kendi kendisinde Şüphe götürmez bulunuŐunda kendi kendisini görmesini düŐünür düŐünmez kavradığım bir olay değil midir? İkinci bir temel inanç olan hürriyet

¹ Bk. Z. F. Fındıkoğlu, *Descartes en Turquie*, İş, 1937, sayı 11-12, s. 83.

te, sadece şuurumun şahadetinin her zaman için ayakta tuttuğu bir *olay* şeklinde verilmiş değil midir? Bedenle ruhun bir cevher teşkil edecek şekilde birleşmeleri de şuurumun en mütevazı şekli olan kenesthesinin şahadeti sayesinde bir *olay* gibi ileri sürülmüyor mu?

Daha ileri gidelim: metod özce her şeyden önce psikolojik değil midir? Metod ilkin kıyasa karşı bir cephe alıyorsa, bunun sebebi, dikkatli zihnin hür ve önceden kestirilemiyen adımlarına elden geldiği kadar kendini bırakmak istemesidir. Metodun kaynakları, asıl, doğruyu arayan zihnin kendinden gelen adımlarına çevrilmiş olan bir iç müşahedede bulunuyor gibidir. Descartes, ilk gençlik devresine ait bir metinde (*Opuscules* 1619, s. 214, satır 1-3) şunları yazıyor: «Gençliğimde, tuhaf buluşlarla karşılaşmıştım, bulanlara başvurmadan, onları kendi kendime bulmağa çalışırdım ve sonra yavaş yavaş, bunu yaparken belli kaideler kullandığımı fark etmeğe başladım.»

Metodun asıl yapısına gelince, bu esasta bir sıra psikolojik müşahedelere: zihnimle iradem arasında ikilik olduğu; irademin hükümde üzerinde karar verdiği bilgi unsurları karşısında hür olduğu; ister ihtiras onu alıkoymuş olsun, ister duyulara bağlı alışkanlıklar ve peşin hükümler bu ışığı gölgelendirsün hattâ bozmuş olsun, irademin her zaman tabiat ışığına uygun olarak hüküm vermediği ve buna benzer müşahedelere dayanmıyor mu? Bunları gördükten sonra, zihni kendi tabiî işleyişini köstekliyen şeylerden kurtarmak ve bu işleyişin âdeta kendini ifade ettiği iki büyük yolu, sezisle deduksionu tasvir etmek üzere yapılan çaba geliyor. Bu iki yolun kendisi de birer kaide olmaktan çok olanı, tabiî gidişini bozmaktan sakınarak doğuştan bende bulunan zihnim her döndüğümde kendiliğinden olanı belirtmektir. Asıl metodu meydana getiren düzen veya kaideler, içmüşahede buluşlarının neticelerini pratik alana aktaran psikolojik reçetelerden başka bir şey değildir: hafızanın yanılma kaynağı olduğunu tecrübe ettiğime göre, sebepler zincirini sık sık gözden geçirerek, rolünü azaltmaya, hattâ onu büsbütün ortadan kaldırmaya çalışalım; acele etmenin başka bir aldanma kaynağı olduğunu gördüğümeye göre, hükmümüzü askıda bırakarak bunu önleyelim, dikkatimizi arttıralım. Zihnimizin ışığını ayrı bir nokta üzerinde iyice topladığımız ölçüde doğruyu kavrayacağımıza emin olduğumuzu gördüğümeye göre, zorluğu mümkün olduğu kadar küçük parçalara ayıralım ve her biri üzerinde dikkatimizi toplayalım; kolaydan

zora, basitten karmaşığa gidelim. Bunlardan hiçbiri bir *organon*, bir mantık, yukarıdan emreden bir mutlak prensipler binası değil; belki de sadece zihnimizin tabiatını ve doğruya varmak için yaptığımız denemelerde kendi üzerimizdeki düşüncenin bize bildirdiği engelleri hesaba katarak, zihnimizin kaynaklarını en iyi şekilde kullanmak yolunda pek basit bazı pragmatik öğütlerdir.

Böyle olunca Descartes'in skolastiğe, şeklin kuvvetine (*vis formae*) karşı duyduğu küçümseme, ona göre her araştırmanın şahsî bir vasıf göstermesi gerektiği, her ilmin şartı olarak hükmün otonomisini aşırı övmesi anlaşılıyor. *Discours*'a verdiği otobiografik şekil anlaşılıyor; bütün metafiziği ruhun kendine dönüşünden, kendini kendisiyle araştırmasından, kendini hiç değilse zihnî bir temizlenmeye tabî olarak götüren kendini kendisiyle bulmasından başka bir şey olmayan *Meditation*'lar şeklinde öğretmeyi denemesi anlaşılıyor.

Öte yandan, Descartes'in idealismi, sırf psikolojik bir metodun kullanılmasında bulunan subjektivin bu üstünlüğünün neticesi değil midir? Doğrudan doğruya kendi benimden, bendeki tasavvurlardan, fikirler veya hayallerden, duyular veya duygulardan başka bir şey kavramadığımı tanımaya beni sürükleyen içmüşahedesini, kendi üzerimde düşünme değil midir? Ben gibi veya benim hallerim gibi, dış objenin doğrudan doğruya yakalanamayacağını aynı sebeple kabul ediyor değil miyim? Ruhun ilk olarak bilindiği ve vasıtasız ve kesin bilginin tek objesi olduğu göz önünde bulundurulursa, onun bedenden daha kolay bilindiğini bunun neticesi olarak söylemek tabî olmaz mı? Cisimlerin varlığı, apaçıktır ki, doğrudan doğruya var olduklarını emniyetle söyleyebileceğim sadece bendeki bu tasavvurlardan hareket ederek ve onlar sayesinde ancak (şayet söylenebilirse) söylenebilir.

Şüphesiz bu psikolojik tespitler doktrinin bütünü değildir, benim tasavvurlarını ve hallerini izah etmeye imkân veren ve kendi dışındaki şeylerin gerçekliğini söylemeye götüren istidlâllere hareket noktası hizmetini görmektedir. Böylece içten tespit edilen olaylara izahlar, *ispatlar* gelip katılıyor. Ama bu izah yolunun müşahede edilen psikolojik olaylardan başka desteği yoktur. Akıl iç müşahedenin getirdiği verileri ele almaktan başka bir şey yapıyor değildir ve çıkardığı neticeler ancak bu verilerin işe karışmasıyla mümkün olmaktadır. Bu sadece, sırf matematik deduksionla sarhoş olmuş bir zihnin değil, akıllı bir zihnin gidişidir, zira psikolojizm aklın kullanılmasına engel değildir; onun yaptığı sadece

bu tecrübenin kendisine gösterdiği olayları mümkünse izah etmek üzere aklı iç tecrübenin hizmetine koymaktır. Bu gidişin, tecrübeğe hiç başvurmadan, onun içinde bulunacak neticeleri çıkarmak üzere, tecrübeğe yabancı prensipler veya postulatlardan hareket eden mücerret ve *a priori* bir deduksiona benzer bir yanı yoktur. Şu halde bu geometrik bir deduksiona hiç benzemez. Burada normal olarak her positif araştırmaya katılan bir ispat yani aklın tecrübeğe tatbiki bahis konusudur. Bu gidiş fizikçinin yoludur. O da izah edici bir prensipe yükselmek üzere tespit edilen olaylardan hareket eder: *Discours de la méthode*'un VI. bölümü ile *Principes*'lerin 4. bölümünün 2-5 inci maddesinin anlattığı gibi, prensip olayları izah eder, olaylar prensipleri ispat eder. İmdi, meydana vardır ki filozof burada tastamam fizikçi gibi hareket ediyor. Böylece şuurumun muhtevaları üzerinde düşünerek, sonsuz olan ve sonluluğumun meydana getiremeyeceği bu muhtevalardan birini izah etmeye imkân veren izah edici bir prensip olan sonsuz varlık Tanrıyı buluyorum; öyle ki bu fikir muhtevası kendini izah eden prensipi ispat eder, öte yandan prensip kendisini temellendiren bu muhtevayı izah eder; bunun gibi, karanlık ve bulanık fikirlerimin muhtevası benim dışımda bir sebepten gelmelidir; sonsuz olduğu için değil, — zira sonsuz olarak küçüktür — ama yalnız ruhumla izah edilemeyecek bir karanlık ve bulanıklık gösterdiği için. Bu karanlık ve bulanıklık, ruhuma onun tersi olan bir prensipin yani cismin yaptığı esrarlı tesirle ancak izah olunabilir. Burada, fizikte olduğu gibi, tecrübeden gelen verilere tatbik edilen aklın aynı kullanılışını buluyoruz: olay bir prensiple (sebeup olan cisim) izah ediliyor ve prensip (cisim) olayla ispat olunuyor.

Psikolojisme az veya çok bağlanan bütün tefsirleri bir bir inceleyecek vaktimiz yok: müşahhas ferdî benimizin kesin bilgisi olarak *Cogito*; sonsuz irademizin şuurundan çıkarılan sonsuzluk fikri; ruhumuzun bedenimizle doğuştan birleşmesinden gelen karanlık ve bulanık duygunun zihnimize verdiği açık ve seçik yerkaplama fikri; şuursuz düşüncenin özü gereği karanlık ve bulanık mahiyeti, ontolojik delilin bağımsızlığı, bu delilin neticeler delili karşısında eşitliği veya üstünlüğü, ilh.. ilh., gibi, aynı müelliflerce hepsi birden ileri sürülmeyen, ama hepsi aynı temayüden kök alan iddialar.

Böyle bir tefsir insanı her an peşinden sürükleyebilir, demiştim. Gerçekten bu, metinlere ve kartesianismın su götürmez un-

surlarına, en çok göze çarpan görünüşlerine dayanıyor; hem en kolay tefsir budur, hem de doğrusu istenirse gözle görünür gibidir. Descartes'ın mantığın katılığına düşman olduğuna, iç tecrübeyi, dikkati, düşünmeyi, hükmün otonomisini istediğine, metodunu kendisinin yaşadığı bir zihin tecrübesi olarak gösterdiğine, her şeyi açık ve seçik fikirlere irca etmeyi reddettiğine, duygunun karanlık tecrübesine yer verdiğine şüphe yok. Gerçekleri hor görerek burnunun dikine giden bir mücerred teoremler kurucusu olmak itirazının dışında kaldığına da şüphe yok.

Yalnız, Descartes sırf bir psikolojist ise, Jean Laporte'un bize söylediği gibi, sıra kavramı felsefesinde görünmüyorsa yahut ancak ikinci derecede bir yer tutuyorsa, sırayı gözetmeyi sağlamasının metodunun dört büyük kaidesinden biri saymasına ve *istisnasız* her şeyi, matematikçilerinkine benzeyen uzun sebep zincirlerini yayarak bilmek iddiasında bulunmasına cidden şaşmak lâzımdır. «En güç ispatlarına ulaşmak için matematikçilerin kullanmaya alışık oldukları bu çok basit ve kolay sebep zincirleri, *insanların bilebilecekleri her şeyin aynı şekilde birbirini takibettiğini*, ve yalnız doğru olmayan hiçbirini doğru diye almaktan çekinmek ve onları birbirinden çıkarmak için gerekli sırayı gözetmek şartıyla, ne kadar uzak olursa olsun, sonunda ulaşamayacak, ne kadar gizli olursa olsun, bulunamayacak hiç bir bilgi olmadığını düşünmek fırsatını bana vermişti.» (II. bölüm). Descartes *hiçbir şeyi* bu kaidenin dışında bırakmıyor, hususiyile metafiziği bunun dışında bırakmıyor. Hem de *Discours* da bunu ilk tatbik ettiği yer, metafiziğin ta kendisidir. (IV. bölüm). IV. bölümün sonunda sözünü keserek, V. ye şöyle başlıyor: «*Bu ilk hakikatlerden çıkardığım bütün öteki hakikatler zincirini* devam ettirmek ve göstermekten pek memnun olacaktım.» Böylece bu meselelerde aritmetiğin kesinliğini kurabildiğini sanıyor: «zira netice olarak gerçek sırayı gözetmeyi ve aranılanın bütün şartlarını tam olarak ispat etmeyi öğreten metod, aritmetik kaidelerine kesinlik kazandıran her şeyi ihtiva eder» (II. bölüm). *Méditations*'larda ve başka yerlerde usanmadan tekrarladığı gibi, her yerde sebeplerin sırasını gözettiğini, felsefesinde her şeyin matematik olarak ispat edildiğini, matematik kafası olmayanın, sebeplerinin dizisine ve bağlantısına dikkat edilmeden kendisini anlayamayacağını, hakikat bölünmez olduğundan, yazdığının bir tek unsuru ihmal edilirse mutlaka yanılacağını, o kadar ki, hakikatten çıkarılan veya ona katılan en küçük şeyin onu bozacağını, ilh... söylemesi bundan ileri

geliyor. Bu şartlar altında sıra kavramının felsefesinde görünmediğinin veya ancak ikinci derecede bir yer tuttuğunun, bu felsefenin bir sistem yani baştan aşağı matematik olarak zarurî bir zincirleme olmadığını söylendiğini işitince insan şaşkına dönüyor. Bu kadar kesin ve bol metinlerle bu derece açık bir çelişme, saygı duydukları bir düşünürü, her ne pahasına olursa olsun, kendi tabiatlarının ideallerine uydurmak isteyen ve zevkleri bakımından matematik biçimden çok uzak olan tefsircilerin subjektif eğilimlerinden başka bir şeyle izah edilemez.

Ama tefsircilerin ruh hali üzerine lüzumsuz ve çapraşık tahminlere girişmeye kalkışmadan, birkaç kelimeyle psikolojist yanılmanın kökünü gösterelim: Descartes ancak *akıl hakikatlerine* önem verdiği halde, bu yanılma Descartes'in bütün eserlerinde *olay hakikatleri* görmekten ibarettir. İmdi akıl hakikatleri olay hakikatlerine iki temel vasıfla karşıttılar: 1) bunlar apodiktiktirler; 2) olması gerekene ait meseleleri çözerler. Bu yüzden empirik değil ispat edicidirler. Gerçekten de tecrübe mahiyet üzerine kaide koyamaz; sadece *olay* halinde var *görünen* şeyler hakkında karar verebilir; nasıl matematik bir hakikatı temellendiremez ve çürütemezse, öylece *olması gerekeni* ne temellendirebilir, ne çürütebilir. Psikolojizm, sanki Descartes iç müşahede yardımıyla her yerde olay meselelerini çözerken, ispat edilmiş *apodiktik akıl hakikatlerinin* bir sistemine değil de *assertorik olay hakikatlerinin* bir kolleksiyonuna ulaşıyormuş gibi hareket ediyor. Bu görüşün Descartes felsefesinin temelden bir inkârını teşkil etmesi bu noktadandır.

Bununla beraber, gördüğümüz gibi, (Descartes da bunu söylüyor) felsefesinin kendi üzerine düşünme ile ilerlediğine itiraz edilemez; «*mens in se conversa*», sık sık tekrarlanan: «*kendimde tecrübe ediyorum ki...*» ilh. sözleri buradan geliyor. Burada bir iç müşahedeyle bulunmuş olaylara dayanan bir psikoloji olduğu nasıl inkâr edilebilir? Olayları bulanın kendi üzerine düşünmesi söz konusu ise, *a priori (tanquam a priori)* bir sıraya göre zarurî olarak meydana gelen zarurî hakikatlerin bir deduksiyonu söz konusu olamaz. Biraz önce subjektif eğilimlerini yerdığımız tefsirciler de kendilerini destekleyen metinler bulunduğunu söylemekte haklı olmayacaklar mıdır? Böyle bir durumda hangi yanı tutmalı? Tabii, bu metinleri bir yana bırakmaktan elbette sakınacağız; Platon'un sözünü ettiği o sâf çocuklar gibi, çelişik göründükleri birincileri nasıl ele aldıkça, onları da ele alacağız.

Bu takdirde bir mesele ortaya çıkıyor: Descartes bütün bulduğu hakikatleri hem *a priori* olarak çıkardığını, hem de hepsini suurunun kendi üzerinde bir düşünmesiyle elde ettiğini nasıl söyleyebilir? Burada bağışlanamaz bir antinomi yok mudur?

Biz bu fikirde değiliz. Bu antinomi prensip itibariyle şu şekilde çözülür: kendi üzerine düşünmeden doğan ve düşüncelerimizin ilerlemesine imkân veren tecrübe, aklî matematik süreçle mümkün olmuştur. Ancak akıl hakikatinin kurulmasıyla olay hakikatini elde edebiliriz. Zarurî olarak doğru olan bir ilk bilgiden başlayarak bütün bilgilerin zincirlenmesi sayesinde yalnız şüphesiz olanı alıkoymak isteyen matematik metodun kullanılması netice olarak bizi, birbirini kovalayan her ânı, hiç bir şekilde itiraz olunamayan ve bu yüzden kendiliğinden *olması gereken hakikat* olan bir *olay hakikatini* bildiren ve karşılıklı olarak, akıl bunu doğruladığı için *gerçek olay* olan bir metodlu tecrübeye zorluyor. Böylece, çoğu zaman âdî psikolojik tecrübeyle uzlaşmayan, hattâ daha çok onu yalanlayan, ama mutlak surette kesin olarak karşımıza çıkan tamamıyla yeni zarurî bir seri denemelere götürülmüş oluyoruz.

Matematik metod, gerçeğin kendisini hakikatinde ortaya çıkartmak için âdî tecrübeyi aldatıcı elbiselerinden soyarak, iç tecrübenin *sahiciliğini* ve kesinliğini sağlayan hem yeni hem zorlayıcı bir bakışa göre iç tecrübeyi bir çeşit göz önüne almamıza imkân veriyor. Başka bir deyimle aklın günlük tecrübeyi, yani ortak duyuyu metodlu bir tenkitten geçirmesine, onu ancak aklın disiplini altında mümkün olan sahici tecrübeye *irca* etmesine imkân veriyor. Bu metod bize, birinden ötekini elde etmek suretiyle, hem *gerçeği* hem *kesini* veriyor.

İmdi, dış tecrübe hiç bir zaman matematiğin ve geometrik fiziğin cisimlere ait neticelerini çürütemediği gibi, iç tecrübe hiç bir zaman ruhumuza ait matematikçe ispat edilmiş neticeleri çürütemiyorsa, bu hiç bir zaman hakikatte onun *çelişliğini* söyleyememesindedir. Çelişme var gibi geliyorsa, bir sözde tecrübe söz konusudur: dikkatsizliğin, peşin hükümlerin, alışkanlığın doğurduğu vehimlere kapılarak, meselâ açık ve seçik fikir duyulur fikirle bozulduğu veya ikincisi birincisiyle bozulduğu zamanlardaki gibi, zihnin gerçek bir verisi yerine ancak onun bozulmuş şeklini almamız söz konusudur.

Böylece, matematik metodun iyi anlaşılacak kullanılması, bizi gerçekten uzaklaştırmak şöyle dursun, bizi ona götürür. Bizim

nesnelerin özüne ulaşmamıza imkân verir; bu öz hiç te onların mücerret kavramı değil, belki yapıcı ve bütün iç tabiatıdır; varolan şey hiç te, peşin hükümler ve duyulardan gelen vehimler yahut zekânın yanlış tefsirleri yüzünden var olduğunu sandığımız şey değil, fakat onların ötesinde bulunan, yâni gerçekliğindeki şeyden başka hiçbir şey olmayan özün kendisidir. *Bilgiden varlığa geçmek doğrudur* sözü bu mânada anlaşılmalıdır, zira gerçek özün şüphe götürmez aklî bilgisi, *gerçekten* şeyin ne olduğunu, hakkında edinebildiğimiz tecrübelerde gerçek olarak neyin elde tutulması gerektiğine tam bir kesinlikle kararlaştırmamıza imkân verir.

Descartes'a matematik fizik alanındaki ilk araştırmalarının bildirdiği işte budur. O, tenkit edilmemiş ham tecrübe ile, duyulurun empirismi ile yetindikçe, vehmin gerçek sanıldığını gördü. Bu tecrübeye inanarakta ki skolastik fizik, kuruyla yaşın, sıcakla soğğun, renk, koku ve öteki duyuların, maddî şeylerin hassaları olduğunu sanıyordu. Bütün bilgilerimizin duyulardan geldiğini söyleyen büyük prensipe dayanan bu yanılma üzerinedir ki, cevher formları saçmalıklarını kurmuş, benin dışındaki şeylere, ruhla bedenın cevherce birleşmelerinden doğan ve yalnız maddeye ait olduğu söylenince yanlış olan alışılmış tecrübeden alınmış kuvvetler, dinamismler yüklemişti. İmdi, matematikle geometrinin mümkün kıldığı aklî tenkit günlük yaşayışın boyunca önüne geçilmez bir şekilde ona yüklediğim psişik unsurlar kitesini cisimden ayırmaya, yok saymaya fizikçiye mecbur etmek üzere işe karışmadıkça, dış şeyin tecrübesini, her günkü tecrübede kendisine katılan bu dıştan gelen unsurlarından temizlemedikçe, bu yanlış bağlantı önlenemezdi. Ama akıl, idrakimde verilen cisimlere matematiği tatbik ederek, ölçü ve sayıya gelen hassaları alıkoymak üzere onlardan *duyulur vasıfları* ayıklayınca, şeyin *özünü*, *hakikatini*, duyulur, irca edilmemiş tecrübenin kendisinden her zaman için gizleyeceği hakikati buldu. Öte yandan, matematik ve zorladığı temizleme sayesinde elde edilen bu aklî hakikatler, tecrübe hakikatleridir. Mıknatıslanma, ışığın kırılması, cisimlerin düşmesi, hareketin bir cisimden bir başkasına geçmesine ait matematik-geometrik süreç, manivelalara, teraziye, sarkaça, ilh.. dair hükümlerin her biri bir tecrübe hakikatidir, ama artık burada skolastiğin tecrübesi söz konusu değildir; gerçekte hayalin birbirinden ayırıldıdığı, asıl olayın yanlış görünüşlerin yerine konulduğu, aklın bu hayalî olanı ayıklayarak bizi şeyin kendisininin

karşısına koyduğu sahici bir tecrübe söz konusudur. Aklın doğrulttuğu bu tecrübe doğru tecrübedir, çünkü bizi *asıl gerçek*'le, yerkaplamaya ve onun determinationlarına irca edilince, *şeyin özünden* başka bir şey olmayan asıl gerçekle temas ettirir. Böylece matematik, apodiktik ve olması gereken, şeyler hakkındaki yanlış, çocukça ve iptidaî görüşümüzü düzelterek, gerçek olayın doğru görüşüne imkân verir. Böylece yalnız matematik akıl, bize kabul ettirdiği bilgilerin önüne geçilmez açıklığı ve zarurîliğiyle, adî tecrübenin vehimleri arkasında doğru tecrübeyi uyandıрмаğa muktedir olduğundan, zarurî olarak ve gereği gibi karar veren matematik ve şaşmaz *a priori bir metodun kullanılmasıyla tecrübenin kullanılması* bu şekilde birbiriyle uzlaşmış oluyor.

Descartes'ın temel buluşu, modern ilme yol açan buluşu budur. Matematiği gerçeğe teşmil edebileceğimizi metafizik yünden ispat etmek suretiyle ilk matematik fizik denemelerini haklı göstermek isteyen Descartes, ruhla bedenın kökten ayrılığını ispat ettiği vakit, maddenin sadece geometrik yerkaplamaya bu ircaı nasıl bir yanlış gizlerse gizlesin, maddî şey saf olarak, yâni, subjektif hallerimizin bulaşmasından, Kant'ın diyeceği gibi, empirik duyarlığımızdan ayrı olarak düşünülmedikçe ilmin mümkün olmayacağını söyleyen bu üstün hakikati ihtiva ediyordu; bunun neticesi olarak, doğru gerçek, öz, matematik akıl tarafından ortak duyunun ididaları içinden çıkarılıp alınmalı idi.

Premsipler'in IV. bölümünün 205 inci maddesinde ve *Discours*'un VI. bölümünde anlatılan *olaylar prensipleri temellendirir, prensipler olayları izah eder* diyen şemanın Descartes için fizikte metodunun son sözü olduğunu düşünürseniz aşırı derecede aldanırsınız. Bu şemanın sürüp gitmesi aklî izaha sunulan olayların adî tecrübenin işlenmemiş olayları olduğunu düşündürebileceği gibi, ayrıca hipotezlerin eşdeğerli olduğu fikrinin devamına imkân verir ve adî tecrübenin aklın temizlediği tecrübeye ircaını şüpheli ve eksik bırakır; bu yüzden Descartes *Discours*'da (VI, s. 76, sat. 22 vd.) ve *Premsiplerin* IV. bölümünün 206 ncı maddesinde fikrini açıklayarak gerçek ilmin izah edici prensipin kendisini de kendiliğinden kesin prensiplerden çıkardığını söylüyor; öyle ki bu prensip izah ettiği olaya dayanmaktan tamamıyla kurtulur. Bu hedef genel olarak yanlış anlaşılmiş ve çok kere metafizik bir peşin hükmün kalıntısı diye Descartes'a itiraz olarak ileri sürülmüştür; halbuki bu, tecrübenin matematik aklın doğruladığı bi-

ricik gerçeğe son ve bütün olarak, tamamiyle sağlam ve kesin bir «irca»ını isteğini her şeyden önce ifade ediyor.

İmdi dış âlemin incelenmesinde yaptığı devrimi, Descartes, iç âlemin incelenmesinde de yapmıştır. Matematik metodunun her yerde geçer olduğunu, kendi üzerimizdeki düşünmelerimizde sebeplerin bükülmez ve ispat edici *a priori* sırasını gözetmenin zarurîliğini söyleyerek bunu her perdeden tekrarlamıştır. Bu psişik şeyler alanında, fizik şeyler alanındakine tamamiyle uygun olarak, ortak duyuyu, skolastiğin adı tecrübesini kabul etmiyor. Nasıl, ortak duyunun isyanı karşısında, fizikte, yalnız geometrik yerkaplamada bulunduğu cisimlerin doğru özünü duyulur keyfiyetlerinden soymuşsa, bunun gibi, iç realite söz konusu olunca, ortak duyunun sevdiği anlayışa düşkün psikolojistlerin isyanı karşısında, yalnız açık ve seçik, matematik yolunda giden zekâda bulunduğu ruhun özünü, bizden gizleyen duyulur elbiselerinden ruhu soyarak çıplak bir hâle koydu. Saf zihnî özün açıklığı ve seçikliği, saf geometrik özün açıklığına ve seçikliğine karşılık oluyor. Nasıl cismin sadece geometrik tabiatından duyulur keyfiyetleri atıyorsa, öylece hayal gücünü ve duyuyu ruhun sadece zihnî tabiatından atıyor. Ama bu hayallerle bu duygular, düşünceler olduklarından ve bu sıfatla onlarda cisme ait hiçbir şey bulunmadığından, onlar zekâdan bir şey sakladıklarına göre, her şeye rağmen, bunları ruha bağlamak lâzımdır; ama muhtevalarının karanlığı ve bulanıklığı ruhun özüne ait olan açıklıkla seçikliğe aykırı olduğundan, bunlar yalnız bu ruhla izah edilemezler ve bunları, bu ruhun cevherce kendisiyle birleştiği bedenin bozucu tesiriyle açıklamak gerektir.

Böylece matematik metodun her yerde tatbiki, psişik düzende olduğu gibi fizik düzende de tecrübenin temizlenmesine, başka deyişle, hakikî gerçek verinin aydınlığa çıkmasına, kısaca vasitasız veriye varıyor. Bu vasitasız veride olanla olması gereken, asserterikle apodiktik birleşiyor, zira bu halde olan artık inkâr edilemez olarak ortaya konmuştur. Tercübesinin vardığı şey, gerçekten aynı zamanda kendisini haklı çıkaran akıl tarafından kat'î olarak kesin diye kabul ettiriliyor. Nihayet, nasıl geometrik fizikte adı manâsiyle tecrübe şekil ve hareket gibi *basit özlerin zihnî sezisi* kıyafetine giriyorsa, bunun gibi, iç âlem alanında adı psikolo-

jik tecrübe yerini basit özlerin sezişine bırakıyor: *cogito*, düşünce-
min özü, gerçek ayrılık, modal ayrılık, zihnî fikirleri, bunlardan
ayrıl edilen duygular, ilh... Sezişlerin bu zarurî dizisi aklî bir
tecrübe meydana getiriyor ki burada *tecrübe* sözü alışılmış manâ-
sını muhafaza edemez, çünkü burada zarurînin *a priori* sezişi söz
konusudur ve bu da olaya emretmekte ve onu haklı çıkarmak-
tadır.

Buna bağlı olarak, böyle bir akıl mücerret değildir, hattâ ke-
limenin kesin manâsiyle adî tecrübeden sonsuz derecede daha az
mücerrettir. Bu sonucusu gerçek iç realitenin bozulmasından
başka bir şey değildir. Bu gerçeğin aslında olduğu gibi yeniden
meydana konması, özünün aydınlığa çıkarılması, aklî tahlilin ku-
lanılması sayesinde vasıtasız verinin bulunması, Descartes'ın psi-
kolojisme karşı çizdiği ve farklı görünüşler altında, Bergson'un ve
Husserl'in programı olacak olan program budur.

Psikolojismın ne derece yanıldığı görülüyor. Psikolojik mü-
şahedenin yalnız başına *Méditations*'larda filozofun adımlarını
sağladığını söylemekle, Descartes felsefesini, kabul etmediği ve
utandırmayı iş edindiği, tenkitten mahrum adî tecrübe olarak
zihnî ile duyuluru birbirine karıştırmak gibi büyük bir yanılma-
ya mutlaka götüren bu ortak duyu üzerine kuruyor. Bu karıştır-
madan hem cevher formlarının yanlış fiziği hem de mektebin
yanlış psikolojisi yahut iç müşahede empirismini tutanların yanlış
ilmi doğuyor. İkincisi prensipini zihnî olmayanın şuurunda, duy-
guda bularak iç âlemi alt üst ediyor, birincisi de, kendimizde bu-
lanık olarak duyduğumuz duyulur keyfiyetleri ve kuvvetleri şey-
lere yükleyerek dış âlemi alt üst ediyor.

Netice olarak, aklî metod adına Descartes'ın başlattığı devrim
yarım değil, tamdır; dış âlem ve fizik alanında kalmak şöyle dur-
sun, iç âleme, ruh ilmine, metafiziğe yayılıyor. Bu ilk hakikatin
farkına varılmaması Descartes felsefesi üzerinde kökten bir ters
anlayışa götürür. İşte bunun için Descartes'ı bizden istediği gibi,
yâni sebeplerinin sırasını tastamam gözeterek ve ispatlarının ruhu
olan matematik zihniyetten ilham alarak tekrar tekrar okumanızı
sizlere tavsiye ediyorum.

Çeviren: H. Vehbi Eralp